

GUNNAR HECKSCHER:

Demokratins begrepp och innehåll

Ordet demokrati missbrukas ofta konstaterar ambassadören och professorn i statskunskap, Gunnar Heckscher. Det är därför av största vikt att skilja mellan fem saker: vad begreppet demokrati innebär, hur tilltron till demokratin motiveras, vilka förutsättningarna för demokrati är, hur den tillämpas i praktiken och vilka följderna av ett demokratiskt system är. Verklig folkstyrelse innebär att folkmajoriteten också har ansvar. Alla är inte bara berättigade utan moraliskt skyldiga att ta ställning. De har inte rätt att ställa sig vid sidan och kalla de valda representanterna för "de" i motsats mot "vi". Det är "vi" som bestämmer politikens huvudinnehåll och därför även har ansvaret för vad "vi" eventuellt i efterhand tycker illa om. Medvetandet härom avtar och i spåren följer politikerförakt.

Den politiska vetenskapen har besvär med sin terminologi. I motsats mot exempelvis psykologer och sociologer har statsvetarna inte utvecklat något för andra obegripligt fikonspråk, där de godtyckligt bestämmer ordens betydelse. Deras termer ingår i alldagligt språkbruk och blir politiskt värdeladdade.

Desto mer angeläget är det att försöka klargöra vad vi talar om. Kanske kan ett ordval inte vara "riktigt" eller "felaktigt" — "a rose by any other name smells just as sweet" — och visst kan man välja att kalla vem som helst för Karlsson. Men det blir mindre missförstånd när namnet används om den som faktiskt står i telefonkatalogen som Karlsson och inte om den som heter Pettersson, hur aktningsvärda både Karlsson och Pettersson än är var för sig.

Som bekant hör ordet demokrati till dem som mest missbrukas i slappt propagandistiskt språkbruk. Därför vill jag gärna börja med att redovisa min egen terminologi. Jag finner det särskilt angeläget att skilja mellan fem saker: vad begreppet demokrati innebär — hur tilltron till demokratin motiveras — under vilka förutsättningar demokrati kan skapas och äga bestånd — hur demokratin tillämpas i praktiken — och vilka följder det demokratiska systemet för med sig. Alla frågorna är viktiga. Men det är fem skilda frågor, inte bara en enda.

Begreppet demokrati

Folkstyre, flertalsvälde, är innebörden av vårt *begrepp* demokrati. Det står i motsats till envælde (absolut monarki eller diktatur) och till fåtalsvälde (oligarki, ibland med ett förskönande ord kallad

aristokrati, de bästas välde). Som Tingsten och Ross understrukt gäller det en styrelseform, ingenting annat, och den kan utnyttjas för många olika syften, som gillas respektive ogillas av olika personer och grupper.

Demokrati är inte detsamma som jämlikhet. Den förutsätter en viss jämlikhet och leder troligen till ökad jämlikhet. Det skall vi återkomma till. Otvivelaktigt finns också de som anser att jämlikhet är viktigare än demokrati. Det har de självfallet rätt att anse. Men ändå måste begreppen hållas isär. Om man med "ekonomisk demokrati" avser ekonomisk jämlikhet är uttrycket missvisande och olyckligt.

Demokratibegreppet är gammalt. Det är ingen skapelse av 1600- och 1700-talstänkare som Locke och Rousseau. Det fanns redan ett par tusen år tidigare. Men under de senaste tvåhundra åren har det ofta medvetet eller omedvetet kopplats samman med Rousseaus tankar om den allmänna viljan, la volonté générale. Då måste man likväl komma ihåg att Rousseau var impulstänkandets apostel och därför löslig i uttryckssätt och resonemang. Av allt att döma använde han uttrycket allmän vilja som beteckning för vad som nu för tiden kallas allmänintresse och syftade inte på någon egentlig viljeyttring. Han menade att man i fråga om "lagar", dvs de grundläggande principerna för statsstyrelsens organisation och handhavande, skall utröna vad allmänintresset/allmänviljan är. Det kan folket i sin visdom ensamt göra. Men det är här fråga om en intellektuell eller kanske rättare intuitiv tankeoperation, uttryckt genom rösträkning. Denna för nutiden överraskande tankegång

finns klart utförd i fjärde boken av Contrat social. (G. Heckscher i Festskrift till Arthur Thomson, 1961.) Det är därför missvisande att som C B Macpherson tolka Rousseaus begrepp så att det passar in på de socialistiska u-ländernas enpartisystem, hur mycket Rousseau än älskade ädla primitiva varelser och samhällen.

Rousseaus vision gällde småskaliga samhällen. Man behöver dock inte acceptera den för att inse att det demokratiska systemet kan tillämpas inte bara i stat och kommun utan också i varje annan organiserad sammanslutning inom vad Hegel och Marx kallade samhället i motsats till staten. Ett företag kan styras demokratiskt av sina anställda, eller av alla aktieägare, ehuru envälde eller fåtalsvälde här är vanligare. En fackförening eller kooperativ sammanslutning är demokratiskt styrd om dess förtroendemän leds av medlemmarnas vilja och önskningsar, men inte om medlemsinflytandet utbyts mot studiegrupper där medlemmarna bara orienteras om ledningens avsikter.

I stat och kommun kan den sk förvaltningsdemokratin vålla skenbara intressekonflikter, nämligen om personalen inte bara gör anspråk på att bestämma över sådant som gäller arbetsmiljön utan vill gå längre. Daghemspersonalen kan anse sig bäst skickad att avgöra hur stor budgeten för den kollektiva barnomsorgen skall vara, SIDA:s personal vill påverka biståndspolitikens utformning och SIF-klubben på lokalradiobolaget vill avgöra gränserna för vad som skall få rundradieras. Men det håller inte. Demokratin ger beslutanderätten åt väljarna och deras företrädare, inte åt någon annan.

Det är i kraft av deras bemyndigande som förvaltningspersonalen fungerar, och själva förvaltningsdemokratien har samma ursprung.

Demokratien måste motiveras

Kravet på demokrati behöver *motiveras*. Det är inte självklart. Tvärtom avvisades det på sina håll med stor energi så sent som för femtio år sedan och än mera allmänt hundra år tidigare. Endast utifrån ett ohistoriskt betraktelsesätt kan man bortse från risken av att demokratien också i vårt land åter kan komma att sättas i fråga.

Motiveringen kan i princip vara religiös eller moralisk. Den kan bygga på människovärdet, att alla människor har samma anspråk på hänsyn och därför bör ha samma möjligheter att påverka statsstyrelsen och samhällsutvecklingen. Också andra moraliska eller religiösa värderingar kan motivera demokrati. Problemet är emellertid att sådana lätt kan vändas också till försvar för andra styrelseformer än de demokratiska. De kan stödja religiösa ledare som ayatollah Khomeini eller självhärskare som Fidel Castro. Värderingar, morallagar och religiösa idéer brukar tolkas olika av olika människor, ibland med förödande följder. Slutligen kan olika var för sig berättigade strävanden komma i konflikt med varandra. Därför finns det skäl att välja en enklare, rent praktisk motivering.

Politik är prioritering, och någon måste prioritera. Demokrati är motiverad som den bästa metoden att sörja för denna prioritering. "Il y a quelqu'un qui a plus de sens commun que personne: c'est tout le monde" – det finns någon

som har mera sunt förnuft än någon annan: det är alla tillsammans.

Den demokratiska ideologin gäller vem som skall bestämma, men inte vad som skall bestämmas. Den kräver emellertid respekt för de träffade besluten även från människor som finner dem oriktiga. Den har därför av Herbert Tingsten kallats en "övideologi". Däri ligger dess begränsning men också dess styrka. Den som från konservativa, liberala, religiösa, socialistiska eller andra utgångspunkter tror sig om att kunna påverka medmänniskorna med argument, kanske inte omedelbart men dock på längre sikt, har skäl att välja demokratien. Den som däremot finner detta utsiktslöst eller alltför omständligt, kanske av misstro mot människorna eller av otålighet att genast åstadkomma exempelvis total jämlikhet eller ovillkorlig laglydnad får söka ett annat alternativ. Det enda som står till buds tycks i våra dagar vara diktaturen. Med dess hjälp kan man kanske driva sin vilja igenom men riskerar minst lika ofta att inte ens få tillfälle att yttra sin mening.

Demokratiens förutsättningar

I Västerlandet har numera de flesta valt demokratien, eller törs åtminstone inte säga annat. Intresset flyttas därmed från frågan om demokratiens motivering till den som gäller dess *förutsättningar*. Också är det här som begreppsförvirringen främst breder omkring sig. Den demokratiska styrelseformens karaktäristiska drag förblandas med de omständigheter som gör det möjligt att tillämpa och upprätthålla den. De av Nils Elvander i Svensk Tidskrift nr 5/1982 anförda

citaten ur svenska riksdagspartiers program illustrerar detta.

Ty gränsdragningen mellan demokratis innebörd och dess förutsättningar är ofrånkomligen nödvändig. Annars glömmar man så lätt att demokratins fortsatta existens inte är självklar. Man får inte folkstyrelsen för ingenting, och den kan inte fortleva var som helst. Det är farligt att moralisera utan hänsyn till detta.

Lika farligt är att förfalla till perfektionism. Förutsättningarna är inte mindre viktiga därför att man i denna ofullkomliga värld måste räkna med att de existerar bara till en del. Tydligast framstår detta på det intellektuella området. Alla kan inte vara djupt tänkande och bildade filosofer som Platons styrande klass. Men en viss bildningsnivå hos folkets breda lager är oundgänglig för demokratin. Visserligen har man i Indien kommit ett bra stycke på väg mot folkstyrelse trots att de flesta är analfabeter, men det beror på särskilda omständigheter som inte finns överallt, och dessutom är den indiska demokratin bristfällig i många hänseenden. I stort sett måste demokrati förutsätta att väljarna inte bara kan läsa valsedlarna utan också har tillräckliga kunskaper för att kunna följa något slags politisk debatt. Folket kan inte ta avgörandena i sina händer utan att åtminstone veta något om vad avgörandena innebär. Den förutsättningen saknas i många u-länder, och där kan man följaktligen inte heller förvänta någon demokrati än så länge.

Demokrati är inte heller möjlig utan vittgående medborgerliga fri- och rättigheter. Tankefrihet och föreningsfrihet är oundgängliga: endast om medborgaren fritt kan välja ståndpunkt och sammansluta

sig med andra för att främja den kan folkemakt utövas. Lika givet är att alla fritt skall kunna välja om och när de vill ge sin mening till känna, att de äger ovillkorlig rätt att behålla medborgarskapet, att de får röra sig fritt inom sitt land och inte kan landsförvisas, att deras personliga frihet och intressen skyddas av ojäviga domstolar och att de inte riskerar retroaktiva påföljder för sina handlingar. Dessa fri- och rättigheter var i huvudsak garanterade redan innan demokratin bröt igenom, och utan dem skulle genombrottet aldrig ha skett.

En annan viktig förutsättning är en viss jämlikhet, åtminstone så mycket att väljarna kan utöva rösträtten självständigt utan fruktan för någon överhet, den må sedan bestå av godsägare eller andra arbetsgivare, ämbetsmän, partifunktionärer eller religiösa förkunnare. Inte heller den förutsättningen är uppfylld överallt. Men det är viktigt att komma ihåg att demokrati inte uppnås bara genom jämlikhet. Endast den jämlikhet som framträder i fria val kan kallas folkstyrelse.

Grundläggande värdegemenskap kan inte heller helt umbäras. Demokratin kan fungera endast om minoriteten i sista omgången är beredd att böja sig för majoritetsbeslut. Det gör den bara om alla eller nästan alla har så pass mycket gemensamt att de hellre ger efter än griper till vapen. Inbördeskrig är oförenligt med demokrati, det får anses som en truism. Men några steg längre måste man gå. Respekt för oliktankande är ett livsvillkor för demokratin, och även majoriteten måste ålägga sig en viss återhållsamhet. Inte bara sådant majoritetsförtryck som innebär att minoriteten berö-

vas möjligheterna att förvandla sig till majoritet, utan också sådant som rubbar det allmänna förtroendet för de politiska organen kan spränga demokratins ram. Och i den mån samhället innefattar klart avgränsade grupper är det mer än riskabelt att ställa någon eller några av dessa helt utan inflytande.

Också en fast rättsordning existerade långt tidigare än folkstyrelsen och är nödvändig för dess fortbestånd. Det maktägande folket måste därför finna sig i att lagen är suverän tills den har ändrats och att den tolkas och tillämpas av organ som är självständiga rentav gentemot majoriteten. Själva utövningen av demokratin, fastställandet av vad som är folkflertalets beslut, kräver vidare fasta spelregler, utformade antingen i en skriven författning eller i allmänt respekterad sedvanerätt. Om man så vill kan man säga att den skrivna författningen har den fördelen att den är lättare att ändra än sedvanerätten. Men om legaliteten kräver en viss fördröjning eller något mer än enkelt flertal kan detta inte betraktas som odemokratiskt. Folkstyrelse betyder inte att allting nödvändigt skall avgöras genast.

Betydelsen av fri debatt lär inte många våga förneka. Visserligen sägs det ibland att offentligheten skapar svårigheter för demokratiska stater, särskilt på det utrikespolitiska området. Men inte heller alla diktaturer kan undvika publicitet, och dessutom kan frånvaron därav leda till ryktesspridning som är ännu farligare. Inte heller i demokratierna behöver offentlighetskravet dessutom vara ovillkorligt. Den som kan åberopa goda skäl kan kosta på sig betydande hemlighetsmakeri.

Kravet på fri debatt gäller traditionellt främst det tryckta ordet. Men etermedias utveckling har förändrat läget. De har i många hänseenden större genomslagskraft än tidningar och böcker, och när monopol gäller för TV och radio är det oklart hur fri debatten blir i dessa kommunikationsmedel. I brist på konkurrens kan det där bli fråga också om åsiktsmonopol, nämligen för de personers åsikter som lyckats vinna anställning i monopolföretaget. Dessa personers anspråk på åsiktsfrihet tycks däremot tendera mot det helt obegränsade. De glömmar ibland att debattfriheten är av vikt för demokratin genom att ge allmän upplysning om faktiska förhållanden och påvisa att det finns ett spektrum av olika åsikter, inte genom att ge enskilda tyckare utrymme för att lufta sina aggressioner. Debatten blir mycket mindre trovärdig och även mindre fri om den utgörs av skällsord och lögn eller inkräktar på privatlivets helgd. Också det fria ordets utövning måste hålla sig inom en viss ram, om den inte skall bli kontra-produktiv.

Demokratin förutsätter ekonomisk frihet
Mest omtvistad av allt som betecknas som en förutsättning för demokratin är den ekonomiska friheten. Där har också skett en åsiktsförskjutning. Medan denna frihet ursprungligen skattades särskilt högt av den begynnande folkstyrelsens förkämpar, som var liberaler, sätts den nu allt mera i fråga, därför att den anses försvåra genomförandet av full ekonomisk jämlikhet.

Å andra sidan borde just den som understryker de ekonomiska förutsättning-

arnas betydelse för samhällsskicket ha särskilda skäl att beakta vad som kan bli följden av att ekonomin är offentligt styrd. Hur skall exempelvis oppositionella rörelser kunna göra sig gällande och alternativa politiska lösningar kunna aktualiseras, med alla de kostnader detta för med sig under nutida förhållanden, om ekonomisk och politisk makt ligger i samma händer, det må sedan vara statsmyndigheternas, fackets eller partiets? Vilka makthavare kan antas i längden vara villiga att finansiera rörelser som inriktas på att undergräva deras makt? Hur skall ekonomin kunna bli verkligt effektivt kontrollerad utan makt över opinionsbildningen? Hur skall fria arbetsmarknadsförhandlingar kunna tolereras i ett planhushållande samhälle, om de kan omintetgöra de ekonomiska planerna? Är det i ett sådant samhälle möjligt att tolerera strejker som för längre eller ens kortare tid lamslår produktionen? Kan det där vara tillåtet för personer med betydelsefulla uppgifter, tex företagsledare eller forskare, att "rösta med fötterna" genom att lämna landet?

Varken i geografin eller i historien finns något exempel på att ett fullt utvecklade socialistiskt system kunnat förenas med politisk demokrati. Inte bara den teoretiska analysen utan också den praktiska erfarenheten tyder på att det är omöjligt.

En och annan trodde för något år sedan att Polen skulle komma sådana pessimistiska antaganden på skam. När den fria fackföreningsrörelsen Solidaritet växte sig stark tycktes där avteckna sig en socialistisk ordning där krav på fackliga och andra medborgerliga friheter kunde göra sig gällande. I hela Västerlandet

väckte denna utveckling sympati bland socialismens kritiker lika väl som bland dess anhängare, låt vara att särskilt de sistnämnda tyckte sig finna stöd för sina förhoppningar i den polska utvecklingen.

Utvecklingen blev inte den som alla hade hoppats. I stället blev Polen ett nytt exempel på att fackliga och andra medborgerliga friheter inte kan existera där den ekonomiska friheten saknas. De avskaffades under hänvisning till att de äventyrade det socialistiska systemet och hindrade en lösning av de ekonomiska problemen. Att den återupprättade diktaturen också visat sig oförmögen att lösa dessa problem är en annan historia.

Mot den bakgrunden är det inte överraskande att en samhällsforskare som Assar Lindbeck, som tänker längre än näsan räcker, varnar för att löntagarfondernas – den fackligt styrda planekonomins – Sverige i sinom tid skulle bli ett nytt Polen. Ingen tror väl att Kjell-Olof Feldt, Rudolf Meidner, Gunnar Nilsson, Olof Palme eller ens Per-Olof Edin önskar avskaffa de fackliga och medborgerliga friheterna. Men de ägnar sig åt verklighetsfrämmande önsketänkande när de tror att dessa friheter skulle kunna bestå utan den pluralism på det ekonomiska området som marknadsekonomin skapar. Inte ens i Jugoslavien, som ändå gått mycket längre än Polen i att eftersträva ekonomisk pluralism och som frigjort sig från Sovjetunionens förmyndarskap, är det särskilt mycket bevänt med fackliga och medborgerliga friheter.

Tillämpning av demokratin

Demokratins *tillämpning* kan ta många olika former. Som Nils Elvander mycket

riktigt framhåller är det hithörande frågor som på senare tid mest sysselsatt statsvetarna. Klart är också att intet system utvecklats som gör folkets inflytande fullständigt. Den perfekta demokratin är inte uppfunnen och lär aldrig bli det. Lika klart är att problemen i mycket är likartade oavsett om de gäller statens styrelse, kommunal självstyrelse eller maktutövning i stora eller små organisationer.

Om man bortser från de minsta enheterna är avvägningen mellan direkt och representativ demokrati en huvudfråga. Den berördes av Rousseau, när han i underförstådd polemik mot Montesquieu talade om att det brittiska folket var fritt endast när det utsåg sina företrädare i underhuset. Han förutsatte därför att alla politiska enheter skulle vara små och att de grundläggande besluten, om "lagar", skulle fattas genom folkomröstning. Däremot medgav han att tillämpningen måste anförtros åt valda representanter.

Sedermera har man i flertalet demokratiskt styrda länder mer och mer hållit sig till det representativa systemet. I Sverige, där riksdagsledamöter, landstingsledamöter och kommunfullmäktige utses genom proportionella listval är detta särskilt påtagligt. Anmärkningsvärt nog har de sk folkrörelserna gått samma väg. Där fanns från början starka inslag av direkt demokrati, men dessa har förlorat mer och mer i betydelse eller helt försvunnit. Det samma gäller företags- och förvaltningsdemokratin, vars utövning väsentligen anförtrots de fackliga förtroendemännen, inte sällan med tonvikt på centrala förhandlingar utan direkt medverkan av den berörda personalen. I

de aktuella förslagen om löntagarfonder har man också sorgfälligt ansträngt sig att hindra att de anställda i de särskilda företagen skall få särskilt mycket att säga till om.

Ur många synpunkter är denna utveckling begriplig. Det går inte att avgöra allting genom folkomröstning eller stormöten. Många avgöranden är dessutom tekniskt så komplicerade att besluten måste fattas i anslutning till en diskussion som är mera omfattande och inträngande än vad vanligt folk kan vilja delta i eller ens lyssna till. Medborgarna nöjer sig med att i val ta ställning till principfrågorna och lämna utförandet åt sina valda representanter. Det stämmer rätt bra t o m med Rousseau.

Dock kan man inte gå hur långt som helst i denna riktning, om man vill ha verklig folkstyrelse. Den representativa demokratin förblir demokratisk endast i den mån väljare och organisationsmedlemmar verkligen ges tillfälle att uttala sin mening och ta ställning i de stora frågorna, oavsett om detta sker genom direkt folk- eller medlemsomröstning eller genom att partirepresentanter och andra kandidater till förtroendeposter tvingas klargöra sin inställning i anslutning till valen. Därvidlag har man skäl att finna de svenska valrörelserna godtagbara för rikspolitikkens del. De kommunala valen äger däremot med vårt "kommunala samband" rum i skuggan av den rikspolitiska debatten, och väljarna blir inte så värst mycket påminta om vad som är att vänta av skilda meningsriktningar i handhavandet av kommunens praktiska angelägenheter.

Och de fackliga valen är liksom valen i exempelvis producent- och konsument-

kooperativa sammanslutningar oftast föga omstridda, vilket betyder att de som skall väljas nästan aldrig behöver redovisa några bestämda ståndpunkter. Man måste då också hålla i minnet att organisationerna i vårt land numera förväntas ta ställning i mängder av frågor som bara indirekt sammanhänger med deras grundläggande uppgifter. Ingen vet om deras förtroendemän därvidlag är representativa för medlemmarna.

Majoritetens makt och ansvar

Den starka tonvikten på representativ i stället för direkt demokrati har sina risker, hur välmotiverad den än kan synas vara av lämplighetsskäl. Verklig folkstyrelse innebär att folkmajoriteten/medlemsmajoriteten har inte bara makten utan också ansvaret. Alla medborgare/medlemmar är inte bara berättigade utan moraliskt skyldiga att ta ställning — om man så vill att vara politiker. Går något gälet, har de sig själva att skylla. De har kanske röstat på fel parti vid valet. Nästa gång har de tillfälle att rätta sitt misstag. Men de har inte rätt att ställa sig vid sidan och kalla representanterna för "de" i motsats mot "vi". Det är "vi" som bestämmer politikens huvudinnehåll och därför även har ansvaret för vad "vi" eventuellt i efterhand tycker illa om.

Medvetandet härom avtar, och i spåren följer det så kallade politikerföraktet. Samtidigt uppträder i alla västländer, också i Sverige, ett nytt och för etablerade partierna besvärande inslag av populism. Miljögrupper och andra aktiva minoriteter framträder med anspråk på att representera den verkliga

folkmeningen, kanske de lokala opinionerna, och anser sig ha rätt att begagna utomparlamentariska metoder såsom medborgerlig ohörsamhet om de inte kan få gehör på annat sätt. Mycket tyder på att detta beror på att de legala vägarna för direkt folkligt inflytande i sakfrågor är stängda. För den som i likhet med mig förordade kommunala folkomröstningar redan för trettiofem år sedan ligger det nära till hands att exempelvis beklaga att inte Stockholms invånare fick rösta om almarna i Kungsträdgården eller trafikomläggningarna på Kungsholmen och Östermalm och att inte Kalixälvens framtid underställs referendum i Norrbotten.

I de flesta andra hänseenden måste den politiska demokratin anses fungera väl i Sverige. Valdeltagandet är osedvanligt högt, och åtminstone under valrörelserna får allmänheten tillfälle att i press, television och radio följa den politiska debatten. Av allt att döma utnyttjar den också dessa möjligheter. De politiska underhandsdiskussionerna på arbetsplatser och gator, i snabbköp och skolor är livliga. En intressant tendens som är mera markant i våra grannländer men kan påvisas också hos oss är att allt flera väljer ståndpunkt efter argumentationen i aktuella frågor, ofta strax före valet, i stället för att låta sig ledas av yrkestillhörigheten.

Också om spelreglerna är enigheten stor i vårt land. Det är numera erkänt och rentav formligen uttalat att ändringar i grundlagarna inte bör genomföras med knapp majoritet. De får dröja tills vidsträckt samförstånd har uppnåtts. De flesta berörda torde också vara överens om att respektera inte bara själva grund-

lagsföreskrifterna utan också väl etablerad praxis. Att allt detta kan medföra dröjsmål, så att de beslutande församlingarnas majoritet ibland blir ur stånd att omedelbart driva sin mening igenom, anses allmänt som en mindre olägenhet än upp slitande konstitutionella tvister skulle vara.

Följderna av det demokratiska systemet
Resultaten och följderna av den politiska demokratin tillämpning i Västerlandet är inte lätta att precisera. Ofta kan man inte urskilja vad som beror på folkstyrelsen från vad som har andra grunder.

Vid tiden för det demokratiska genombrottet rådde på sina håll verklighetsfrämmande förhoppningar om vad som skulle kunna uppnås — liksom det på andra håll rådde verklighetsfrämmande farhågor. Det fanns de som trodde att allmän världsfred skulle följa i demokratin spår och uppstå när världen "gjorts trygg för demokratin". Krigiska konflikter troddes bero på enskilda personers eller små gruppers åtgöranden. Detta vansinne skulle upphöra när folkflertalet tagit makten. Men erfarenheten talar ett annat språk. Inte bara i diktaturer utan också i demokratier kan det uppstå nationalistisk yra och envishet om krav som hindrar fredliga överenskommelser. Visst inser de flesta människor att krig medför svåra lidanden inte minst för civilbefolkningen, men ändå går det ofta att övertyga denna om att "rättvisa" eller "trygghet" kan uppnås endast med vapen i hand. Någon fredsgaranti är demokratin inte.

Lugnet i det inre har däremot ofta blivit större när man upphört att sitta på

säkerhetsventilen och givit utrymme för skilda meningar, nämligen om den tidigare nämnda förutsättningen värdegemenskap föreligger. Om de etniska, religiösa eller ekonomiska motsättningarna tycks vara oöverkomliga kan däremot det demokratiska maskineriet komma att användas för att underblåsa konflikterna och upplösa samhällsordningen. Måttliga motsättningar kan avvecklas med demokratiska medel, men inte de allra största.

Där den grundläggande värdegemenskapen finns leder folkstyrelsen i sin tillämpning till ökad samhällssolidaritet. De som är gynnsamt lottade förmås eller tvingas avstå något åt dem som har det sämre, men det betyder också att alla grupper i samhället känner ett gemensamt ansvar. "Försvar och reformer", Harald Hjärnes gamla slagord, kan lättast förverkligas i ett demokratiskt land, tvärt emot vad en del av hans lärjungar förmodade på 1920-talet.

Det ligger i sakens natur att demokratin i praktiken gynnar de stora samhällsgrupperna. Det kan ofrånkomligen leda till svårigheter för minoriteterna, inte bara sådana som höginkomsttagare utan också mindre gynnade minoriteter såsom familjer med många barn. Abstrakta rättvisesynpunkter har oftast svårt att göra sig gällande mot konkreta gruppintressen. Å andra sidan kan också rätt små minoriteter ibland få ett oproportionerligt stort inflytande i den mån de utgör sk marginalväljare eller företräds av småpartier som blir tungan på vågen i ett parlamentariskt jämviktsläge. Allt detta är sådant som inte kan undvikas. Vill man ha ett demokratiskt styrelsesätt får man ta dess brister med dess förtjäns-

ter och inte inbilla sig att det tillgodoser kraven på absolut rättvisa (i den mån nu sådan alls existerar i sinnevärlden).

Troligen har demokratin emellertid överallt bidragit till att öka den ekonomiska och sociala jämlikheten. Att så varit fallet i Sverige lär inte kunna bestridas. Jämlikheten är inte fullständig, men det kan råda delade meningar om den någonsin kan eller ens bör bli det. I varje fall ger den politiska demokratin inte några garantier i den vägen, vilket torde ha bidragit till att Karl Marx ställde sig skeptisk till dess möjligheter så länge den sociala revolutionen inte ägt rum. Det gör också dagens nymarxister.

Demokratin har fortfarande fiender, och dessa gör anspråk på att få utnyttja dess möjligheter i syfte att avskaffa den. Ett av folkstyrelsens stora problem är hur stort utrymme som skall ges sådana aktiviteter. Å ena sidan får man inte riskera "självmod av fruktan för döden" genom att bekämpa spioner, fascister och kommunister med metoder som är oförenliga med demokratin förutsättningar. Å andra sidan kan man inte räkna med att övertygelsens och saklighetens vapen i alla lägen visar sig tillräckliga. Någon slutgiltig lösning på problemet om demokratin självförsvaret har inte utfunderats, men åtminstone hittills har vi både i Sverige och i många andra motsvarande länder lyckats hanka oss fram

genom att laga efter lägligheten. Vi har godtagit vissa inskränkningar i publiciteten men inte låtit dem bli så stora att normalt meningsutbyte och normal kontroll omöjliggjorts. Inskränkningarnas nödvändighet har alltid fått diskuteras. Vi kan inte heller undvara Säpo, men vi låter den bli kritiserad.

Frågan om demokratin konsekvenser hänger nära samman med frågan om dess motivering. De som *inte* godtar tanken om att demokratin stöds av en "överideologi" kan nämligen vara demokrater bara om de finner att folkstyrelsens resultat motsvarar deras förväntningar i fråga om jämlikhet, trygghet, välstånd, fred eller vad de eljest sätter värde på. Det är en tveksam, betingad demokrati, och om den vinner spridning är folkstyrelsens framtida fortbestånd mer än osäkert, eftersom tillvaron i dessa hänseenden alltid lär förbli ofullkomlig.

Vi som har en annan uppfattning menar att den politiska demokratin *i sig själv* är så värdefull att vi inte kan tänka oss att vara utan den. Det är inom dess ram vi vill arbeta för att i andra hänseenden förverkliga våra ideal och förhoppningar. Oavsett hur framgångsrika eller besvikna vi blir i sådana hänseenden menar vi att demokratin är det bästa – eller det minst dåliga – styrelseskick som hittills utformats av människorna. Det är vår värdering.